

НАПРЯМИ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПЕРСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Проаналізовано сучасну вітчизняну історіографію, окреслено перспективи наукового вивчення та шляхи популяризації історичних знань про Українську Державу П. Скоропадського.

Ключові слова: історіографія, Гетьманат П. Скоропадського, Українська Держава 1918 р.

95 років тому, 29 квітня 1918 р., в Україні відбувся державний переворот, в наслідок якого Центральна Рада була усунута, а до влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Ставлення українського суспільства до цієї події було неоднозначним – частина вітала зміну влади в країні, сподіваючись на припинення революційної анархії та повернення до стабільного життя, інша – була категорично проти гетьмана, а більшість населення зайняла нейтралітет, очікуючи конкретних результатів діяльності нового уряду. Проголошена П. Скоропадським Українська Держава проіснувала всього сім із половиною місяців. Сучасники, які належали до різних ідейно-політичних таборів, по-різному визначали її місце в Українській революції, сутність політичного режиму та соціально-економічного устрою, давали протилежні оцінки урядовій діяльності. Діапазон суджень коливався від абсолютного захоплення, сприйняття як єдиної реальної на той час можливості відтворення української державності до трактування контрреволюційним, антидемократичним, антинародним режимом. Це ідеологічне протистояння було перенесено й у наукові праці.

У міжвоєнний період оформилося три основні історіографічні напрями щодо висвітлення Гетьманату П. Скоропадського, які умовно дістали назв – уенерівський, прогетьманський та більшовицький (згодом радянський). Усі три напрями були закладені безпосередніми учасниками революційних подій. У закордонній україністиці тривало протистояння між уенерівцями й гетьманцями, а в УРСР Гетьманат міг розглядатися тільки через призму класового підходу. Незважаючи на те, що жоден із цих напрямів не відзначався об'єктивністю й не був продуктивним у науковому сенсі, все ж таки дослідниками була опрацьована значна джерельна база, виявлено широкий масив фактологічного матеріалу. По-суті, їхні праці стали основою подальших напрацювань сучасних вітчизняних дослідників, які з набуттям Україною незалежності отримали можливість об'єктивного, неупередженого вивчення Гетьманату П. Скоропадського.

На перших етапах дослідницького процесу до вітчизняної історичної науки перекочувала частина методологічних підходів закордонної

україністики, в тому числі й елементи ідейного протистояння адептів і опонентів Гетьманату. Однак, поступово, розширюючи джерельну базу за рахунок залучення до наукового обігу матеріалів відкритих архівних фондів, тогочасної преси та знайомства зі спогадами учасників революційних подій усього політичного спектру, вітчизняні науковці почали відходити від однобічності оцінок. Нині домінуючою тенденцією у дослідженні Української Держави є виважений та об'єктивний підхід, прагнення всебічно розкрити її сутність, виділяючи позитивні й негативні аспекти.

Значним проривом у порівнянні з радянським періодом є те, що період Гетьманату став невід'ємною складовою при висвітленні революційної доби 1917–1920 рр., його загальна історія викладена у всіх шкільних і вузівських підручниках. Усі фундаментальні праці з історії Української революції, які вийшли протягом останніх років, містять розділ, присвячений Українській Державі. Загалом, тематика Гетьманату П. Скоропадського є достатньо популярною серед науковців. За підрахунками одного із сучасних історіографів Української Держави Ю. Булгакова в межах даної проблематики працює більше 230 дослідників і створено понад 540 праць, які висвітлюють практично всі сфери функціонування Гетьманату [1, с. 169].

Однією з найдискусійніших залишається проблема визначення форми та сутності державно-політичної моделі Гетьманату. В контексті даної проблематики науковці намагаються з'ясувати такі складні питання: чи можна вважати Гетьманат проявом традиції українського консерватизму чи це була лише реакція землевласницьких і промислово-фінансових кіл на «соціалістичні експерименти» Центральної Ради? Чи можна розглядати Гетьманат як самостійне державно-політичне утворення чи він був лише маріонеткою правлячих кіл Німеччини та Австро-Угорщини? До якого типу правління можна віднести Гетьманат – автократичний, деспотичний, монархічний чи змішаний тип? Наскільки широкими були повноваження самого гетьмана?

Палітра відповідей на ці питання відзначається значною різноманітністю. Найпоследовнішими адептами визначення Гетьманату як прояву консерватизму є Ю. Терещенко, В. Потульніцький, В. Масненко [2]. На противагу ним тезу про антинародний, антидемократичний режим Гетьманату відстоює В. Солдатенко, який вважає його маріонетковим утворенням [3, с. 156, 159]. Більшість дослідників, зокрема, Р. Пиріг, О. Реснт, Я. Калакура та ін., в оцінці сутності державно-правової моделі Гетьманату дотримуються думки щодо її змішаного характеру, який об'єднував елементи різних типів і мав тимчасовий характер правління.

Значну увагу науковці приділяють аналізу правової системи Гетьманату, виділяючи її особливості у порівнянні з іншими періодами Української революції [4], а також розвитку багатопартійності [5].

Окремим предметом дослідження сучасних вітчизняних вчених є економічна політика Гетьманату. Процес становлення та розвитку фінансової і банківської систем висвітлено у працях П. Гай-Нижника [6]. Однією з найпопулярніших тематик є аграрна та продовольча політика гетьманських урядів, у межах якої розглядаються підходи та принципи проведення аграрної реформи, з'ясовується позиція самого гетьмана [7].

Значна частина науковців займається розробкою зовнішньополітичної діяльності Української Держави, у контексті якої розглядаються проблеми взаємостосунків із союзниками та РСФРР, заходи щодо визнання на міжнародній арені, піднімаються питання кордонів та спроби реалізувати ідею соборності українських земель [8].

Не залишилася поза увагою дослідників і проблема будівництва збройних сил Гетьманату, а також особистий внесок П. Скоропадського у процес українізації російської армії [9].

Достатньо представлений і блок соціогуманітарних досліджень доби Гетьманату, у межах якого розглядається широкий спектр різноманітної тематики: розвиток освіти та культури, релігійне життя тощо.

За останні роки з'явилися ґрунтовні монографії, які можна вважати спробами відтворення політичної біографії П. Скоропадського [10]. Автори по-різному оцінюють постать П. Скоропадського, часом ідеалізуючи його образ, а часом занадто критикуючи, але читач, знайомий із всім спектром думок може робити власні висновки. Однією з останніх узагальнюючих монографій з історії Гетьманату є монографія Р. Пирога [11], в якій автор відтворює процес утворення та функціонування Української Держави, характеризує її державно-політичну модель, економічну та зовнішню політику.

В процесі розширення проблематики дослідження Гетьманату та виходу значної кількості наукових праць виникає потреба аналізу наявного історіографічного доробку. Тому протягом останніх десяти років з'явилися роботи, в яких аналізувалися основні напрями та тенденції вивчення Гетьманату, підводився певний підсумок щодо напрацьованих результатів, а також окреслювалися перспективи подальших досліджень [12].

Загалом, аналіз стану сучасної вітчизняної історіографії дає можливість окреслити перспективні напрями дослідження Гетьманату П. Скоропадського.

Насамперед, всебічне, неупереджене вивчення феномену Гетьманату потребує розширення джерельної бази. На сьогодні у науковому обігу бракує закордонних архівів – російських, німецьких й австрійських. Введення до наукового обігу їхніх матеріалів значно розширило б картину міжнародного становища Гетьманату, показало б реальну картину взаємостосунків із окупаційною владою, пролило б світло щодо державно-правового становища Української Держави,

сприяло б з'ясуванню дискусійного питання щодо самостійності та державної незалежності, допомогло б розумінню ступеню залежності гетьманського режиму від австро-німецької окупаційної влади. Залучення російських архів значно розширило б знання щодо родинних зв'язків, службової кар'єри та статусу родини Скоропадського у державно-владних структурах Російської імперії.

Певним недоліком є слабка обізнаність вітчизняних науковців щодо підходів та оцінок Гетьманату зарубіжними дослідниками. Більш-менш знаними є праці російських істориків й закордонної україністики, але, практично невідомими залишаються розвідки німецько- та англомовної історичної науки.

Подальшого вивчення потребує й постать Павла Скоропадського. Досі окремі періоди його біографії залишаються мало відомими, зокрема, дореволюційний та післяреволюційний. Нині не відтворено й цілісної характеристики його політичного світогляду. Дослідники лише підійшли до розв'язання питання його світоглядної еволюції, аналізу культурно-національної ментальності.

Нагальною потребою є аналізу соціально-політичної бази Гетьманату, характеристика тих політичних сил, які сприяли приходу до влади П. Скоропадського і на які він спирався під час свого правління. У контексті цього окремим предметом дослідження мають стати так звані "групи тиску" та "групи впливу", які намагалися чинити тиск особисто на гетьмана та на представників його урядів із метою лобювання власних або економічних, або політичних інтересів. Такий аналіз дозволить чітко з'ясувати на захисті інтересів яких соціальних і політичних груп стояв Гетьманат і наскільки вони корегували напрями державної та урядової політики.

Одним із перспективних напрямів подальшого дослідження Гетьманату є характеристика правлячої еліти. Нині вчені тільки почали аналізувати її соціальний та національний склад, політичні погляди, соціокультурну та ментальну ідентифікацію, досвід попередньої адміністративної діяльності та з'ясувати наскільки її освітні, професійні та управлінські якості відповідали потребам розбудови держави. Особливої уваги заслуговує найближче оточення гетьмана, ті, хто мав безпосередній вплив на його світогляд і державно-політичну позицію. З огляду на це варто відтворювати біографії діячів доби Гетьманату, неупереджено розкриваючи їхню діяльність та показуючи їхній внесок у розбудову Української Держави.

Визначаючи сутність політичного режиму Гетьманату, варто прослідкувати його спадкоємність (або неспадкоємність) із попередніми формами державності, з'ясувати його місце в Українській революції та процесі українського державотворення загалом. Особливий інтерес являє питання, які напрями державної політики Центральної Ради продовжувалися гетьманськими урядами.

Поглибленого вивчення потребує й діяльність Ради Міністрів. Зокрема, економічна політика уряду та її результати. У літературі зустрічаються достатньо суперечливі оцінки – від ствердження про економічне піднесення на основі відродження підприємницької ініціативи до безапеляційного заперечення будь-яких досягнень у стабілізації промисловості, банківської системи та відновленні торгівлі. Неупереджене дослідження вимагає ретельного аналізу статистичних даних щодо розвитку окремих галузей промисловості, товарообігу в країні, а також ролі країн Четвертного союзу (насамперед, Німеччини) в налагодженні зовнішньої торгівлі.

Існує ще один напрям урядової політики, щодо якого точаться дискусії – українізація державного апарату, освіти й культури. Адепти Гетьманату саме цей аспект висувують як найбільше його досягнення, наводячи цифри відкриття українських шкіл і гімназій, Академії наук та інших культурно-мистецьких українських установ. Водночас, опоненти Гетьманату наполягають на тому, що протягом його функціонування поглиблювалися процеси русифікації в культурі та освіті, а особливо в державному діловодстві, оскільки за основу бралися російські закони, а переважна більшість персоналу адміністративних установ складалася з російськомовних працівників, які блокували всі спроби щодо українізації державного апарату. Тому, ця проблема потребує неупередженого дослідження й вироблення більш-менш одностайної позиції, з'ясування – в яких напрямках українізація мала конкретні результати, а в яких, у силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин, була загальмована.

На нашу думку, бракує й об'єктивного показу сутності та характеру окупаційної військової адміністрації в Україні. Ретельного аналізу потребує з'ясування рівня залежності від неї Гетьманату, конкретизації тих сфер, де ця залежність виявлялася найбільше. Окремо варто розглянути й причетність іноземних військ до каральних заходів щодо селянства. Ця проблема не є однозначною, адже відомі випадки, коли місцеві військові адміністрації в конфліктах між поміщиками та селянами ставали на бік останніх, розуміючи, що зростання соціальної напруги може зашкодити безперебійному постачанню хліба до Австрії та Німеччини.

Не до кінця дослідженою є й проблема взаємостосунків між гетьманською адміністрацією та національними меншинами, зокрема, участь представників єврейських і польських партій у державних владних структурах на державному та регіональному рівнях. Предметом особливої уваги має стати й російська імміграція, з'ясування ставлення різних російських іммігрантських кіл до Української Держави, визначення їхньої ролі в деструктивних процесах, зокрема, діяльність представників правих і монархічних сил в антиукраїнських заходах.

Попри те, що достатньо багато написано про створення різних опозиційних організацій щодо гетьманського режиму, поза увагою дослідників досі залишається докладний опис діяльності Українського Національного Союзу, особливо на рівні аналізу регіональних розгалужень. Не до кінця з'ясованими залишається персональний склад місцевих організацій УНС, партійна приналежність їхніх членів, а також подальша доля Союзу.

Загалом розвідки з історії функціонування Гетьманату мають враховувати сучасні тенденції світової та європейської історичної науки. Однією з них є певна зміна пріоритетів історичного наративу, поступовий відхід від висвітлення минулого тільки через призму політичної історії, акцентування на інших сферах людського буття, відтворення повсякденного життя з його побутовими й психологічними проблемами. В контексті цього перспективними є дослідження різних соціальних груп населення, їхніх політичних і економічних інтересів, сподівань й очікувань від влади, а також зміна їхнього суспільного статусу, майнового положення тощо.

Перспективними є й регіональні дослідження. Адже, в силу особливостей етнічного складу регіонів, їхньої соціально-економічної структури чітко спостерігалася різниця в ставленні до гетьманського режиму, силі та впливовості опозиційних структур, поширенні антигетьманських настроїв.

Підсумовуючи, слід зазначити, що перед істориками стоїть й важливе завдання популяризації знань про Українську Державу та постать Павла Скоропадського. Соціологічні опитування свідчать, що широкому загалу цей державно-політичний діяч маловідомий.

У грудні 2006 р. «Юкрейніан соціолоджи сервіс» та «Українське демократичне коло» провели соціологічне опитування громадян України щодо їхнього ставлення до історичних постатей різних періодів минулого, включаючи й періоди Російської імперії та Радянського Союзу. Респондентам було запропоновано 15 постатей, в тому числі й Павло Скоропадський. За результатами опитування саме він став лідером за показником – «я не знаю такого» (25 %) та показником «важко сказати» (30,9 %). Таку ситуацію певною мірою можна пояснити тим, що у радянських підручниках період Української Держави та ім'я гетьмана П. Скоропадського не згадувалися. Водночас, у тих, кому відома ця постать, до П. Скоропадського переважає позитивне ставлення серед громадян всіх регіонів України та вікових груп. Так, дуже позитивно ставляться до нього 6,4 % опитаних, скоріше позитивно – 22,4 % (разом 28,8 %); скоріше негативно – 9,6 %, дуже негативно – 5,6 % (разом 15,6%). Але у Західній Україні перевага позитивних оцінок над негативними в кілька разів більша, ніж в областях Південного Сходу, та, особливо в Донбасі та Криму. Зокрема, загалом по Україні – + 13,6, Західній Україні – +30,6, Центральна Україна – +14,4,

Південний Схід – +6,9, Донбас і Крим – +4,9. Суттєво меншою є відмінність оцінок різних вікових груп, хоча кращим є ставлення до П. Скоропадського молоді. Так, у категорії «18–29» – +18,6, «30–54» – +13,9, «55 і старше» – +9,8 [13, с. 169, 170, 173]. Загалом, як свідчать соціологічні опитування, постать П. Скоропадського не розколює й не роз'єднує суспільство. Тому, її необхідно активніше використовувати для пропагування ідей українського державотворення.

Слід констатувати, що на сьогодні постать П. Скоропадського не вмонтована у державну політику пам'яті. Якщо наукові кола, починаючи з 1993 р. регулярно (кожні 5 років) відзначають ювілеї від дня народження П. Скоропадського та створення Української Держави проведенням наукових конференцій, випуском ювілейних збірників статей і т.п., то на державному рівні ці ювілеї жодного разу не відзначалися. Проявом увічнення пам'яті про П. Скоропадського є те, що зараз у 5 містах України його ім'ям названо вулиці – у Києві, Львові, Рівному, Трускавці, Ківерцях (райцентр Волинської обл.). Ініціатива перейменувань належить місцевим радам, що можна розглядати як елемент регіональної політики пам'яті.

Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що Гетьманат П. Скоропадського був певним етапом у становленні української державності, а тому, і Українська Держава, і особисто гетьман П. Скоропадський заслуговують на пам'ять і шану нащадків.

Список використаних джерел:

1. Булгаков Ю. В. Джерела до модерної української історіографії життя та діяльності П. Скоропадського / Ю. В. Булгаков, С. Ф. Павленко // Гілея. – 2012. – № 8. – С. 169–173.
2. Терещенко Ю. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції / Ю.І. Терещенко // УІЖ. – 2008. - № 3. – С. 19-37; Потульніцький В. Український консерватизм – ідеологічна і соціально-економічна передумова становлення 2-го Українського гетьманату (1789-1914) / В. Потульніцький // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Вип. 4. – 2000. – С. 106; Масненко В. Гетьманат Павла Скоропадського у координатах етнодержавної парадигми / В.В. Масненко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Вип. 11-12. – 2006. – С. 19-20.
3. Солдатенко В. Україна в революційну добу: Історичні есе-хроніки / В.Ф. Солдатенко. – Т. II. – Рік 1918. – К.: Світогляд, 2009. - 412 с.
4. Копиленко О.Л. Держава і право України. 1917-1920: навч. посібник / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.; Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава: особливості законотворення / Р.Я.Пиріг // Історія українського парламентаризму. – К.: Думка, 2010. – 636 с. та ін.
5. Любовець О. Політична опора гетьманату П. Скоропадського / О.М. Любовець. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2009. – 132 с.; Ї ж. Українські партії революційної доби 1917-1920 рр.: Нариси історії та програмні документи / О.М. Любовець. – К.: Парламентське вид-во, 2012. – 612 с. та ін.

6. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня -14 грудня 1918 р.) / П.П. Гай-Нижник. – К., 2004. – 430 с.; Його ж. Український Державний банк: історія становлення. Документи і матеріали (1917-1918 рр.) / П.П. Гай-Нижник. – К., 2004. – 340 с.

7. Ковальова Н.А. Аграрна політика українських національних урядів (1917 – 1921 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Н. А. Ковальова. – Дніпропетровськ, 1999. – 21 с.; Н.А. Ковальова. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917-1921 рр.) / Н.А. Ковальова, С.В. Корновенко, Б.В. Малиновський, О.В. Михайлюк, А.Г. Морозов. Черкаси: Ант, 2007. – 280 с.; Рафаловський Є.П. Продовольча політика урядів Української Держави гетьмана Павла Скоропадського: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Є.П. Рафаловський. – К., 2007. – 20 с.; Терела Г. Аграрна політика Української Держави П.Скоропадського: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2000. – 18 с. та ін.

8. Борисенко С. Українсько-російські відносини (квітень-грудень 1918 р.) Дис. ... канд. іст. наук / С. Борисенко. – К., 2003; Несук О. Українсько-російські відносини 1917–1922 рр.: Дис. ... канд. іст. наук / О. Несук. – К., 1998. Заруда Т. Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави (1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук / Т. Заруда. – К., 1995; Лупандін О. Українсько-російські мирні переговори 1918 р. / О.І. Лупандін // Історичні зошити. – К., 1994; Його ж Політика радянського уряду Росії щодо України // Проблеми історії Української революції Вип. 2. – К., 2007 та ін.

9. Папакін Г. Українізація 34-го корпусу: за наказом Л.Корнілова чи за покликом душі? (за новими джерелами) / Г.В. Папакін // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С. 223 – 238; Савченко Г. 34-й армійський корпус російської армії напередодні та на початку українізації (червень – липень 1917 р.) / Г.П. Савченко // Науковий історико-філософський журнал УНІВЕРСИТЕТ. – К. – 2011. – № 2. – С. 56 – 65.

10. Осауленко Л. Гетьман України Павло Скоропадський /Л.Осауленко, В. Засекін. – Кн.1. – Луцьк: Волинська книга, 2003. – 592 с.; Реєнт О. Павло Скоропадський / О.П. Реєнт. – К., 2003. 383 с.; Папакін Г. Павло Скоропадський: партіот, державотворець, людина / Г.В. Папакін. – К.,2003; Савченко В. Павло Скоропадський – останній гетьман України/В.Савченко. – Х,2008. – 383 с.

11. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Нариси історії. / Р.Я. Пиріг – К.,2011. – 336 с.

12. Булгаков Ю.В. Життя та діяльність Павла Скоропадського: українська історіографія 1991 - 2011 рр. : автореф. дис ... канд. іст. наук / Ю.В. Булгаков. – К., 2011. – 15 с.; Гнатюк С.П. Внутрішня політика Гетьмана П.Скоропадського. (1918р.): Українська історіографія проблеми. Дис... канд. істор. наук/С.П. Гнатюк. – К., 2002. – 249 с.; Грибоедов С.В. Українська держава гетьмана П.Скоропадського: історіографічне дослідження. Дис... канд. істор. наук /С.В. Грибоедов. – К., 2001. – 210 с.; Калакура Я. Образ гетьманату в новітній історіографії /Я.С.Калакура // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К.,2008. – С.69-77; Його ж. Нові підходи до висвітлення гетьманату Павла Скоропадського в сучасній українській та зарубіжній історіографії/Я.С.Калакура //Архіви України. -2011. - № 2/3. – С.262-274.

13. Вишняк О.І. Соціологічний аналіз ставлення громадян України до історичних постатей / О.І. Вишняк // Національна та історична пам'ять: Зб. наук праць. – Вип. 2. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – 412 с.

Любовец Е.Н. Направления историографических исследований и перспективы изучения феномена Гетьманата П. Скоропадского.

Проанализировано современную отечественную историографию, выделено перспективы научного изучения и пути популяризации исторических знаний о Украинской Державе П. Скоропадского.

Lyubovets E. Direction of the historiographical research and perspective study of phenomenon the Hetmanate of P. Skoropadskiy.

Author analyzed the current national historiography, outlined prospects of scientific research and ways of popularization the historical knowledge about Ukrainian State of P.Skoropadskiy.

Keywords: *historiography, Hetman P.Skoropadskiy, Ukrainian State in 1918.*